

OSMANLI DEVLETİNDE MEYDANA GELEN VERGİ İSYANLARI

Hamit Çetin

Süleyman Demirel Üniversitesi
Arş. Gör.
hamitcetin@sdu.edu.tr

Özet

Devletin egemenlik hakkını kullanarak, halktan ödeme gücüne göre aldığı gelir kaynağına vergi denir. Verginin tarihi ilk devletin kuruluşu kadar eskidir. Vergi, bazen toplumların tepkilerine yol açmış ve devletlerdeki isyanların temel nedenlerinin başını çekmiştir. Vergi ayaklanmaları, yönetimi elinde bulunduranların yetki sınırlarını kısıtlayan ayrıca padişahları tahtlarından eden sosyal olaylar olarak tarih sayfalarında yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen vergi ayaklanmalarında binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca bu ayaklanmalar Osmanlı toplumu yapısını da olumsuz yönde etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, İsyen, Tarih

Alan Tanımı: Vergi (Maliye)

TAX REBELLIONS IN OTTOMAN EMPIRE

Abstract

Tax is the source of income that is received from the people according to the power of payment by using the sovereignty of the state. The history of the tax is as old as the establishment of the early states. Tax has sometimes led to societal reactions and has been the main cause of the revolts in the states. Tax rebellions have been included in the history pages as social events that restrict the limits of authority of those who are in possession of the administration as well as the throne of the sultans. Thousands of people have lost their lives in the tax rebellions that took place in the Ottoman Empire. Moreover, these revolts affected the structure of the Ottoman society in the negative direction.

Keywords: Tax, Rebellion, History

Jel Code: A1

1. GİRİŞ

1500'lü yıllar ve sonrasında idarecilik niteliği bozulmuş ve niteliğin bozulması ile toprak sipahilerinden alçak hallü olanlar isyan halinde iken yüksek dirlik erbabı olanlar ise daha fazla mal, mülk ve arazi toplayarak derebeylik rejimine doğru yol almışlardır. Osmanlı Devletinin hazine geliri 1534 yılında 5 milyon altın iken 1591 yılına gelindikçe vergi akçe olarak alınması ve paranın değer yitirmesi ile hazinenin yıllık geliri yarı yarıya düşmüştür (İnalçık, 2003: 54-56). Dünyada meydana gelen ekonomi alanındaki değişimi Osmanlı Devleti 16 yüzyılın sonlarına doğru hissetmiştir. Özellikle Eflak ve Erdel'in Osmanlı tarafından kaybedilmesinden sonra standart Osmanlı akçesi ile aynı miktarda malın alınamayışı (paranın değerinin düşmesi) sadece yeniçeri ve sipahi ocaklarını değil kentlerdeki sıradan reayayı da hayal kırıklığına uğratmıştır (Griswoold, 2011: 29-30). Paranın değer kaybetmesi ile sahte para ve karaborsacılıkta bir çoğalma, faiz hadleri, vurgunculuk ve tefecilikte aşırı derecede bir artış meydana gelmiştir. 1593 yılında Avusturya ile girilen savaşta bu durum daha da kötüye gitmişti. Savaşın beklenenden daha uzun sürmesi ordu ve deniz güçlerinin masrafları devlet bütçesinde kapanması zor bir açığın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Paranın değer kaybetmiş olmasının en önemli nedenlerin ikincisi ise yeniçeri ocağı ve yardımcı kuvvetlerinin büyümesi ile hazinenin daha da zorlanmış olması durumudur (İnalçık, 2003: 54-56).

Bu durum ile hükümet dolaşımdaki parayı toplayıp aynı miktarda gümüşten daha fazla sikke kesmesi ve askere değeri düşük akçe ile ödeme yapması sonucunu doğurmuştur (İnalçık, 2003: 54-56). Halk ile ilişkilerinin tamamını asayişin sağlanması üzerine kuran ümera ve adamları ile serbest arazi zabıtları de cürüm ve cinayet resimlerini artırmak için reayayı birbirlerine karşı kışkırtmayı huy edinmişlerdir. Birinin arazisinde suç işleyen kimse, diğer başka bir kimsenin sınırından içeri kaçtığında toprak sahibi kaçığın kendisine ödediği para karşılığında kaçak olan kişinin korunması bir adet haline gelmiştir. Naipleri başta olmak üzere kadılar resm-i kısmet yoluyla fukarayı soymakla kalmayıp mahkemelerde de adaletli bir şekilde karar veremiyor, mahkeme harçları ile de halkı maddi olarak ezmeye başlamışlardır. Bu ve buna benzer halka yapılan kötü muameleler yüzünden halkın gözündeki hükümetin itibarı yavaş yavaş düşmeye başlamıştır (Akdağ, 2009: 265). Halktan alınan kanunda yer almayan vergiler, faizciliklerle reyanın elinden mal ve mülklerinin çıkmaya başlaması gibi, iktisadi darlığın neticesi olan olaylar, hem Anadolu'da hem de diğer memleketlerde bu durumun önu kesilemez bir hal almıştır.

Mali sıkıntıyı yok etmek için alınan bu vergiler daha yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Beylerbeyi ve sekban beylerine asker almak için vergi toplama yetkisi verilmesi sonucu küçük rütbeli komutanları, sekban ve sancak birimlerinin komutanlarını; halkı kendileri için soyma noktasına getirmiştir. Ayrıca devlet bu askerlerin ücretlerini ödeyemediğinde veya görevlerine son verdiğinde bu kişiler Celali çeteleri olarak birleşip gittikleri yerlerde zorbalık kullanarak halkın azık ve paralarına el koymuşlardır (İnalçık, 2003: 54-56).

III. Murat çıkardığı ikinci adalet fermanında, memurların yolsuzluklarından vazgeçmelerini sağlayacak bir kuvveti devlette bulamamasından dolayı reayaya, zalim memurlara karşı kendilerini koruyabilmeleri için silahlanmalarını tavsiye etmiştir (Akdağ, 2009: 266-268).

Memurların yolsuzluklarının devam etmesi sonucunda III. Mehmed tarafından üçüncü adalet fermanı çıkarılarak memurların yolsuzluklarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Halk III. Murad'ın fermanına verdiği manayı III. Mehmed'in fermanına da vererek memurların zalimliklerine karşı silahlanmaya devam etmişler. Bu durum sonucunda vilayet idarecileri ile halkın çarpışma şiddeti daha da artmıştır. Bundan sonra Eğri Seferi'nin etkisi ile Karayazıcı İsyanı denen büyük Celali hareketleri başlamıştır (Akdağ, 2009: 268). Osmanlı Hükümeti bu asilerle mücadele etmek için başlangıçta halkı kendi milis güçlerini kurmak için silahlanmaya izin vermişti. Fakat bu milisler çoğu kez Celalilere katılmış ve alınan tedbir işe yaramadığı gibi Celalileri daha da güçlenmelerine zemin hazırlamıştır (İnalçık, 2003: 54-56).

Haçova Savaşı'nın zaferinin haberini vermek üzere Padişah III. Mehmed'in çadırına dalan Cağaloğlu Sina Paşa'ya III. Mehmed tarafından sadrazamlık unvanı verildi. Cağalzade Sinan Paşa'nın Tatar süvarilerine borcunu ödemek için Fethi Giray'ı hanlıkla ödüllendirmiştir. Fakat bu görevlendirmeden sonra Sinan Paşa'nın uyguladığı stratejiler askeriye binlerce kişinin isyan edip yasa dışına çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin; "Kalan birlikleri teftiş ederken yaptığı bir açıklaması şöyledir: Disiplini korumak amacıyla, yoklama yapıldığı gün orada hazır bulunmayanların hepsi bundan böyle "firari" sayılacak, tutuklanacak, idam edilecek ve mal-mülklerine hükümetçe el konulacak." gibi eylemler askeriye binlerce kişinin kaçmasına sebep olmuştur. Bazı tarihçiler bu eylemleri Anadolu'daki büyük celali hareketinin doğuşunun nedeni olarak görmüştür (Griswold, 2011: 38).

17. yüzyılda Osmanlı Devleti Batıda Avusturya, Kuzeyde Rusya, Doğuda İran ile Akdeniz'de Venedik ve Cenevizlerle mücadele ederken, içerde ise en fazla Celali

İsyanları ile mücadele etmiştir (Kodaman, 2007: 17). Bu dönemde yapılan savaşlar ve savaş masraflarının finansmanın hazine tarafından karşılanması hazineye önemli bir yük oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin fazlalaşan savaş masraflarını karşılamak zorunda olması ve düzenli ordunun sürekli bulundurma zorunluluğunun ortaya çıkması hazineye altından çıkamayacağı bir mali yük oluşturmuştur. Bu masrafları karşılamak için devlet; vergileri artırmak ve devletten maaş alan sınıfın maaşlarının düşürmenin yanında paranın değerini düşürme yoluna gitmiştir. Alınan bu tedbirler halkı, askerleri, ulemayı, bürokratları tedirgin edip memnuniyetsizliklerini artırmıştır (Kodaman, 2007: 14). 17. Yüzyıldan başlayarak Osmanlı Devleti inisiyatifi elinden kaçırmış ve olaylar karşısında çaresiz duruma düşmüştür. 17. yüzyıldan itibaren dıştan gelen olumsuz faktörler birbirini takip ederken, içten başlayan bozulmalar ise birbirini tetikler hale gelmiştir (Kodaman, 2007: 14).

18. yy'ın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu, ekonomik bakımdan çok büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Bir önceki yüzyıldan beri gerçekleştirilen savaşların masraflarının hazine tarafından karşılanması devlet hazinesini boşaltmış ve başarısız seferlerden sonra hazineye ganimet mallarının girmesinin durmuş olması imparatorlukta büyük mali buhranların yaşanmasına sebep olmuştur (Baykal, 1962: 4). Osmanlı Devleti'nde sadece vergiden dolayı çıkan isyanların sayısı çok fazla değildir. İsyanların pek fazla olmamasının sebebi padişahın aynı zamanda halife sıfatını da taşımasıdır. Bu sebeple devlete yapılan isyan, halifeye yapılmış isyan sayılmasıdır. Vergi toplamak ile görevli memurlar vergi toplama görevini padişahın aldığından, padişahın bu özelliğini kullanarak halkın daha ağır vergilere katlanmalarında etkili olmuşlardır (Aktan ve diğ., 2002: 6). Osmanlıda yapılan isyanların birçoğunun sonunda ya yöneticiler ya da padişah değişmiştir.

2. CELALİ İSYANLARI

16. ve 17. Yüzyılda vergilerin yükü altında ezilenler, toprakları ellerinden alınmış sipahiler, topraksız köylüler, geçim sıkıntısı çekenler v.b. grupların çıkardıkları Anadolu'daki en büyük isyanlardan biridir. Celali Ayaklanmaları'nın en önemlilerin başında, isyancı liderlerden daha önce devlet tarafından tanınan kişilerden mali rantların geri alınması ve köylülerin bazı yöneticilerin baskıcı sömürülerine tepkileri gelmektedir (Gökbunar, 2007: 9).

16. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki vergi mükellefleri köylü ve şehirli olmak üzere iki sınıfa ayrılıyordu. Çiftçi sınıfında ayrılan vergiler toplam vergilerin %12,5 ile 0%50'si arasında değişmekteydi. Şehirli vergi mükelleflerinden ise en

çok % 10 olmak üzere vergi ödememeye kadar gidebiliyordu. Ayrıca bu dönemde kiralık konut ve işyerleri yok denecek kadar az ve nakit para üzerinden ise vergi alınmamaktadır (Akdağ, 1999: 201). 16. yüzyılın sonu ve 17.yüzyılın başlarında köylü mükelleflerin tarım gelirlerinin düşmesinin yanında devletin vergileri %100 ve hatta %300'lere kadar yükseltmesinin yanı sıra vergi toplayanların zulmünden kurtulmak Celalilerin isyan etmelerinin temel nedenlerinden biri olmuştur (Sevinç, 2010: 268). Özellikle çiftçi halkın vergi ödeme gücünün neredeyse bittiğinin yanında bu durumdan faydalanan hükümet memurları ve diğer kimselerin köylünün arazisini ele geçirmek veya emeklerine ortak olarak köylüyü soymaya çalışmaları halkın devlete olan güvenini bitirme derecesine getirmiştir (Akdağ, 2017: 29). 17.yüzyıl boyunca devam eden askeri ayaklanmaların meydana geldiği dönemlerde toplum tarafından yöneticilere verilen dilekçelerde aşırı yüksek vergilerden dolayı taşra yöneticilerin baskılarına olan şikâyetler dile getirilmiştir. 1626-1627 yıllarına ait 90. NOLU Muhimme Defteri'nde vatandaşlardan gelen dilekçeler ve bu dilekçelere verilen cevaplarda toplumun yöneticilere mali sömürüye tutuldukları görülmektedir (Gökbunar, 2007: 15-16). Eyaletleri yöneten sınıfın eyaletleri kendi çıkarları adına kullanmış olmaları ve eyaletlere tayin edilen bir devlet görevlisi eskisinin hoşnutsuzluğu ile karşılaşması ve bu yöneticiler arasında mücadelenin başlamış olması kaçınılmaz olmaktadır. Bu kişiler halktan asker toplayarak büyük ordular kurup padişaha karşı isyan edip Celali olmuşlardı. Bu durum, birbirini yutan büyük ve küçük balıklar halini alarak, yabancı düşman bulunmadığı halde birbirlerini büyük-küçük balıklar misali yiyerek bütün Anadolu'yu tahrip etmişlerdir (Andreasyon, 2007: 28).

Bu ayaklanmaların sadece vergiye karşı bir başkaldırı hareketi olarak değerlendirmek yanlış olur. Çünkü ayaklanmaya liderlik edenlerin başkaldırmalarının nedenleri kendilerine verilip sonra geri alınan rantları tekrardan geri almak istemeleridir. Ayaklanmaya liderlik edenlerden alınan rantları kendilerine geri verildiğinde ayaklanmayı hemen sona erdirmiş olmaları da biraz önceki bilgiyi doğrulamaktadır. Ayaklanmaya katılan halk ise ayaklanmayı başlatan liderlerinin kendilerini terk etmesi ile ayaklanmayı sona erdirmek zorunda bırakmıştır. (Gökbunar, 2007: 18). Bu ayaklanmalar Osmanlı Devleti üzerinde mali, ekonomik ve sosyal birçok sonucu da beraberinde getirmiştir. Mali sömürüyü sona erdirmek için ayaklanmaya katılan halk amacına ulaşamamıştır. Celali Ayaklanmaları'nın en tuhaf yanı ise; devletin baş edemediği bir Celali olup nam salmak ve oradan Sancakbeyliğine atanmaktır. Çünkü bu unvan ile talan ve soygunları devam ettirmek iştah açan bir yükselme yöntemi halini almıştı. Hatta kimi sipahiler İstanbul'dan Anadolu'ya giderek Celalilik yapmaları sıkça görülen bir olay olmuştur (Takmakçıoğlu, 2006: 125).

Celali isyanlarının bir sonucu olarak, yeniçeriler eyaletlere yerleştirilerek yeni bir üst sınıfın doğmasına sebebiyet verilmiştir. İller ve ilçelerin yanı sıra küçük yerlere de Celalilere karşı koyacak yeniçeriler ile sultanın merkez sipahileri yerleştirilmiştir. Zamanla sayıları artan bu sınıf, taşra toplumunun en etkili sınıfı olarak ulema, lonca başları ve tüccarlara katılarak servetlerine servet katmışlar. Buna benzer çeşitli yollarla devletin topraklarından geniş alanlar elde etmiş ve bu topraklarda yaşayan reayayı ortakçı konumuna düşürmüşler. Merkezi iktidar azalırken bu sınıfın güçleri etki alanları artmış oluyordu. Daha sonra 18. yüzyıla gelindiğinde eyaletlere hükmeden ayan sınıfının kökenlerinin bu sınıftan olduğu dile getirilmiştir (İnalçık, 2003: 54-56).

2.1. Şeyh Celal İsyanı; 1519

Yavuz Selim döneminde Anadolu'daki Alevi Türkmenlere yapılan kısımlar, halka yapılan haksızlıklar ve baskılar sonucu Yavuz Selim Mısır seferinde iken Bozok Türkmenlerinden Şeyh Celal "Zalimin zulmüne dur diyelim" propagandası ile isyan çıkarmıştır. Yoksul halk ve toprağı elinden alınan köylülerden oluşan Kazmalı-kürekli 20.000 kişilik bir orduya liderlik etmiştir. Bu ayaklanmayı bastırmak üzere hazırlanan ordunun yönetimi Ferhat Paşa'ya verilmiş. Ferhat Paşa, Şeyh Celal ve ordusunu 1518 yılında Erzincan'da karşı karşıya gelmiş. Güçlü orduyu karşısında gören Şeyh Celal'in kazma-kürekli olan tecrübesiz askerleri hızlı bir şekilde dağılmıştır. Savaşa fazla dayanamayan ve yenileceğini anlayan Şeyh Celal kaçmaya çalışırken yakalanmış ve Osmanlı askerleri tarafından kellesi kesilmiştir. Kesik başı içi süzme bal dolu bir torbaya konulmuş ve bir kanıt ve zafer göstergesi olarak İstanbul'a götürülmüştür. Şeyh Celal'in öldürülmesi ile de isyan sona ermiştir. Fakat ağır vergilerden ve zulümden bunalan halkın yanı sıra köylerini terk eden halkın öfkesi dinmediğinden Şeyh Celal İsyanı'nı Türkmen bölgelerinde meydana çıkan yeni isyanlar takip etmiştir (Takmakçioğlu, 2006: 107; Erenler, 2017: 2; Aktan ve diğ., 2002: 12). Çünkü Anadolu'nun yoksul halkı Bozoklu Celal'in ölümünden sonra zulüm ve yönetimden dolayı canı çok yanmıştır. Bu ayaklanmadan 17. yüzyılın başlarına kadar olan süre zarfında meydana gelen ayaklanmalar, Bozoklu Celal isminden dolayı Celali Ayaklanmaları olarak adlandırılmıştır (Takmakçioğlu, 2006: 108).

2.2. Baba Zünnun Ayaklanması(1525)

Şahkulu Halifesi olan Baba Zünnun, Bozok'ta yaşayan biriydi ve uygulanan vergilerin adaletsiz olduklarına inanmaktaydı. İl yazıcısı Kadı Muslihiddin'nin arazi vergilerini artırması sonucu çevresindeki halk kitlesi ile bir isyan başlatmıştır. Halka çeşitli zulümler yapmaktan çekinmeyen sancakbeylerinin 200

akçe vergisini ödeyemeyen Sülün Oğlu Kadri Hoca adındaki Bektaşî dedesinin ceza olarak saç ve sakallarının zor kullanarak köküne kadar kestirilmiş olması Baba Zünnun isyanını başlatan kıvılcım olmuştur (Taktakçiođlu, 2006: 102). Baba Zünnun ve taraftarları Osmanlı tarafından üzerlerine gönderilen Hürrem Paşa'nın yönettiği orduyu yenilgiye uğratıp dağıtmıştır. İsyân sonucunda Kadı Müslihiddin Efendi ve Kadri Hoca'nın saçını ve sakalını kesen Osmanlı usturasının kellesi Baba Zünnun ve adamları tarafından kesilmiştir. Daha sonra Osmanlı Devleti; Rumeli beylerbeyi, Sivas beylerbeyi ve Maraş beyini bu isyanı bastırmak için görevlendirmiştir. Bu ayaklanma bastırılmış ve sonucunda Baba Zünnun ile birlikte çevresinde bulunan halktan da çok can kaybı yaşanmıştır. Rumeli beylerbeyi Hüseyin Paşa da bu ayaklanma bastırılmaya çalışılırken öldürülmüştür (Erenler, 2017: 1-2; Taktakçiođlu, 2006: 103; Aktan ve diğ., 2002: 13). Baba Zünnun 'un öldürülmesi ile ayaklanma son bulmuştur.

2.3. Kalender Çelebi İsyanı, 1528

Anadolu'da çıkan isyanların en önemlilerinden birinin önderliğini yapan Kalender Çelebi büyük Bektaşî şeyhi olan Balım Sultan'ın oğlu olarak bilinmektedir (TDV, DIA, 2017: 1). Kanuni Sultan Süleyman döneminde hazine nakit sıkıntısı çekmesinden ötürü arazi tahririne gönderilen görevliler, köylülerin gelirlerini kayıtlara fazladan yazdırılarak bu fazlalıklar köylülerden finanse edilerek hazinenin nakit ihtiyacını karşılamaya çalışılmıştır. Bunun yanında halkın üstündeki sosyal ve siyasal baskılar, savaşların finanse edilmesi için vergilerin daha da ağırlaştırılması, köylülerin topraklarına el konulması, kadıların ve il yöneticilerin rüşvet, haksızlık ve soygunculuk batağına saplanmalarından dolayı halk tamamıyla çileden çıkmıştır (Eren, 2017: 2). Bu durumdan memnun olmayan Kalender Çelebi, çevresinde topladığı Çiçekli, Akça Koyunlu, Masadlı, Bozoklu gibi büyük Türkmen aşiretleri ile Baba Zünnun isyanında dağıtılan gruplardan oluşan 30.000 kişi ile 1527 yılında bir isyan çıkarmıştır. Çađalzade'nin İran serdarlığında kendisine sancak beyliği verilmesine rağmen sancak beyliğini bilfiil elde edemediğinden dolayı küsmesi olayı, isyan çıkarmasının bir diğer sebebi olmuştur (Uzunçarşılı, 2011: 107). Macaristan seferinden dönen Kanuni Sultan Süleyman, isyanı bastırmak için kapıkullarından oluşan bir ordunun başına veziriazam İbrahim Paşa'yı görevlendirmiştir. İbrahim paşa önce Kalender tarafında olan Türkmen aşiretlerini caydırıp kendi tarafına çekmek için iltifatlar göstermiş ve bu iltifatların sonucu olarak da Türkmen aşiretlerini kendi tarafına çekmeyi başarmıştır (Hammer, 2008: 426). Türkmen aşiretlerinin ayrılması ile bin kişiye yakın bir ordusu kalan Kalender ile yapılan çarpışma sonunda Kalender Çelebi İran'a kaçmadan yakalanarak öldürülmüş ve kesik başı bir mızrağın başına

geçirilerek tüm askerlere gösterilmiştir. Kalender Çelebinin öldürülmesi ile isyan sona ermiştir (TDV, DIA; 2017: 1,E-Tarih.org, 2007: 2, Aktan ve diğ., 2002: 14; Takmakçioğlu, 2006: 111).

2.4. Karayazıcı İsyanı,1598

İlk Celali önderlerinin en tanınmış Karayazıcı lakabı ile tanınan Abdulhalim adındaki bir Türk'tür. Karayazıcı adı ile ünlenen Abdulhalim, celali isyanlarını başlatan ilk kişi olarak bilinir. Halep'teki Venedik Konsolosu Vincenzio Dandolo, Karayazıcı'yı; "kısa boylu, esmer ve sol eli çolak" olarak tanımlamaktadır. Karayazıcı lakabını ise Halep paşasına kâtiplik yaptığı için aldığı tevsir edilmektedir. İlk olarak vergi veren bir reaya iken vergiden muaf tutulan bir konuma yükselmiş ve başarılı bir komutan olarak ün yapmıştır. Çevresine sadık adamlar toplayıp buyruğu altındaki silahlı birliklerin hizmetlerini çeşitli sancakbeylerine satmıştır. Karayazıcı Abdulhalim, 1595'te Urfa'da çıkan bir medrese öğrencisi (suft) ayaklanmasını bastırmak için birliklerin lideri olarak bölgeye gönderilmiştir. Bu görevi yaptığı sıralarda bağlı olduğu sancakbeyinin görevden alınması ile Karayazıcı ve adamlarına da yol verilmiştir. Sancakbeyinin değiştirilip bir başka sancak beyliğine verilmesi ile Karayazıcı'nın görev yaptığı yerin idaresi de ondan alınıp başkasına verilmesini kabul etmemiştir. Çünkü bundan sonra bir başka Anadolu tımar sahibinin maiyetinde yüksek mevkiye gelemeyeceğini düşündüğü dile getirilmiştir. Bu sebeple ortalıkta gezen asi çetelerinden birine katılıp kısa sürede çetenin lideri olmuştur ve başkaldıranları çevresinde topladıkça ünü artmış. Karayazıcı halka aşırı şiddet göstermiştir. Şiddetten şikâyetçi olan Urfa halkı bu şikâyetlerini padişah III. Mehmed'e bildirince padişah bir ferman ile halka kendilerini Karayazıcı'nın adamlarından kendilerini koruma yetkisi tanımıştır. Yasa dışı kazancın, haraç ve yağmanın tadını alan Karayazıcı, 1595 yılının sonlarına girilirken artık Osmanlı Ordusu'nun bir sekman zabiti değil Anadolu'yu haraca bağlayan Celali Eşkiyası topluluğunun reisi olmuştur (Griswold, 2011: 44-46; Uzunçarşılı, 2011: 100; Takmakçioğlu, 2006: 113-114). Osmanlı ordusu Avusturya seferinde iken ortamı uygun bir zemin olduğunu düşünen Karayazıcı, Urfa civarlarında emrinde bulunan binlerce sekbanı ile birlikte isyan etmiştir. Bütün celali reisleri 1599'larda Urfa civarında Karayazıcı'nın etrafında toplanmıştır (Akdağ, 2009: 357). 1598 yılında Karayazıcı'nın ordusu yani asi olarak tabir edilen çevresindeki topluluk otuz binlere yakın olduğu tasvir edilmemiştir. Osmanlı askerleri Karayazıcı ve askerlerini 1602 yılında güçlkle yenebilmiş ve bu dönemde Anadolu'nun her bir yanını isyanlar sarmıştır (İnal, 2003: 54-56).

Karayazıcı isyanından en çok zarar görmüş olanalar; mülkü herkesten fazla olan kadılar, müderrisler, ayan ve eşraflar olmuştur. Bu dönemde Anadolu halkının can ve mal güvenliği kalmamıştır (Akdağ, 2009: 358). Ayrıca kendi ordusunun sistemini Osmanlıda bulunan kapıkulu sistemini örnek alarak oluşturmuş ve hükümete dargın olan devlet adamlarını da kendi etrafında toplamayı başarmıştır (Uzunçarşılı, 2011: 101). Karayazıcı'nın etrafında toplanan kalabalık, batı ile savaşan Osmanlı Devleti için büyük bir tehdit oluşturmuştur.

Geniş bir orduya sahip olan Karayazıcı, çevresinde toplanan kişi sayısı arttıkça ihtiyaçları artmıştır ve artan ihtiyaçları karşılamak için halka verdiği zarar da o nispette çoğalmıştır. Ordusunun ihtiyaç duyduğu erzak vs. toplamak için köyleri yağmalamaya başlaması ve kanun tanımaz davranışlar sergilemesi sonucu isyanın bastırılması için devlet tarafından Hüseyin Paşa önderliğinde bir ordu hazırlandı ve bölgeye gönderilmiştir (Acun, 2017: 2). Fakat Hüseyin Paşa yanındaki tüfekli sekbanlar ile bölge halkı üzerinde asi bir tavır takınmıştır. Hüseyin Paşa'nın köylülere yapmış olduğu eziyetler İstanbul'da duyulmuş ve bunun önüne geçilmek için çeşitli önlemler alınmıştır. Hüseyin Paşa, sistemin adaletsizliğine karşı tepkisini isyan ederek göstermiş ve Hüseyin Paşa devlete karşı gelen asi gibi celali olarak görülmüştür (Erdoğan, 2003: 58). Bu durum Hüseyin Paşa ile Karayazıcı'nın isyanda birlikte hareket etme ortamı meydana gelmiş ve böylelikle güçlerine güç katılmış. Birlikte Urfa'yı hem içten hem de dıştan fethetmiştir (Erdoğan, 2003: 58). Daha sonra ayaklanmayı bastırmak için görevlendirilen Vezir Mehmet Paşa, kaleyi tekrardan kuşatmış ve Karayazıcı ile Hüseyin Paşa'yı kendilerine verme konusunda anlaşmayı kabul ettirmiştir. Vezir Mehmet Paşa'ya teslim edilen Hüseyin Paşa İstanbul'a götürülmüş ve İstanbul'da katledilmiştir (Erdoğan, 2003: 58-59). Karayazıcı, Osmanlı güçlerinin nasıl olsa bir gün yine döneceğini bildiği için bu geri dönüşe karşı hazırlık için Urfa surlarının sağladığı güvenli ortamı bırakıp kuzeye yönelmiştir (Griswold, 2011: 52). Çünkü kalesi kuşatılırsa açlıktan kırılacağını biliyor ve bu durumdan da korkmuştur. Sonunda üzerine gönderilen Sokullu-zade Hasan Paşa'nın emrindeki ordu ile Göksun yaylasında yaptığı savaşta yenilgiye uğrayarak yanındaki Celaliler ile birlikte Canik (Samsun'un doğu tarafları) dağlarına kaçmış ve bir mağarada kendi eceli ile ölmüştür (Andreasyon, 2017: 31; Sümer, 1972: 187; Aktan, 2002: 15).

3. PATRONA HALİL AYAKLANMASI, 1730

28 Eylül 1730 Perşembe günü başlayan isyanın başlıca sebepleri; mali durumun bozulması, vergi yükünün artması, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın açtığı zevk

ve sefahat devrinden halkın memnun olmaması ve bu yapılanları israf olarak görmesinin yanında üst düzey devlet adamları arasındaki güç mücadeleleridir (Afyoncu ve diğ., 2010: 188-189; İnal, 2003: 348).

1730'lu yıllara gelinceye kadar para sürekli olarak değer kaybetmiş bunun aksine altın ve gümüşün değeri artmıştır. Üretim yetersizliği dolayısıyla gıda maddeleri halkın talep ihtiyacını karşılayamaz olmuş, fiyatlar yükselirken ticarete durgunluk gelmiş ve bu durum daha çok esnaf ve halka yansımıştır. Bununla beraber halk artık normal vergilerini bile karşılayamaz hale gelmiştir (Tabakoğlu, 1985: 218).

Esnaf ayaklanması veya sivil itaatsizlik durumuna örnek teşkil eden isyan, Patrona Halil önderliğinde İstanbul'da çıkmıştır. Bu dönemde paranın değerinin düşmesi, malların fiyatlarının artmasını beraberinde getirmiş ve ekonomik durgunluk nedeniyle üretimin azalması da esnafı zor durumda bırakmıştır. Bu dönemde yapılan savaşın giderlerinin finansman sorununu da beraberinde getirmiştir. Savaş giderlerini finanse etmek amacıyla o dönemde uygulanan vergileri ödemekte zorlanan esnafa, perakende mallar üzerine konulan bid'at adlı verginin alınmaya başlaması esnafı çileden çıkarmıştır (Aktan ve diğ., 2002: 6). Bu dönemde yiyecek sıkıntısı ülkeyi kaplamış, tüm ürünlerin fiyatı olağanüstü artmış ve hayat haddinden fazla pahalılaştı. Halk işsizlikten ve hayatın pahalılığından ne yapacağını bilemez hale gelmiş ve hayatta kalacak kadar erzakı kalan halkın vergileri ödeyecek durumu kalmamıştır (Yetkin, 1980: 271). Anadolu'dan İstanbul'a gelen esnaf karşısında yerli kadrolar daha da sınırlanmış bundan dolayı taşradan gelenlere yer verilmek istenmemiştir. 1920 yılından sonra İbrahim Paşa'nın esnaftan istediği vergiler yüzünden buna benzer yollara başvurulmuştur. Çıraklık dönemini tamamladıkları halde iş bulamayanlar ile taşradan gelip iş bulamayanlar da ayaklanmaya hazır gruba katılmışlardır (Tabakoğlu, 1985: 218).

1730'da padişah ve sadrazamın sefere çıkma kararı aldıklarının duyurulması sonucu bu perakende mallar üzerine konan verginin tahsiline başlanınca esnafların ve esnaflaşan yeniçerilerin hoşnutsuzlukları daha da artmıştır. Padişah III. Ahmed'in elli yedi gün Üsküdar'da duraksamasından sonra sefere çıkma kararından vazgeçip devlet adamları ile saraylara ve yalılara çekilmesinin duyulması ile esnaflar ve esnaflaşan yeniçeriler kendilerini aldatılmış saymışlardır. Bu durum ayrıca bardağı taşıran son damla olmuştur (Lamartine, 2011: 860; Tabakoğlu, 1985: 219).

Osmanlı Devleti bu tarihlerde, Karlofça ve Pasarofça Antlaşmaları ile kaybettiği toprakların telafisi için yeni dış politikalar uygulamıştır. Bunun için hazırlanan ordunun Üsküdar'da bekletilmesi toplum üzerinde geniş bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Ordu akçesi adı verilen mükellefiyet adı altında her birliği temsilen çok sayıda esnaf ordugâha gelmiş, çadır kurarak ticari yatırımda bulunmuş bunun yanı sıra yeniçeriler de dükkânlarını kapatıp veya işyerlerini bozup orduya katılmışlardır. Ordunun hareket etmeyip bekletilmesi bu esnaf ve yeniçerilerin zarar etmesine sebep olmuştur. Patrona Halil'in de bu olaylardan dolayı zarar eden biri olduğu rivayet edilmektedir (Tabakoğlu, 1985: 219). Bu durumdan zarar gören esnaf ve ticaretle uğraşan yeniçerilerin isyan çıkarmasına zemin hazırlamıştır.

Pasarofça Antlaşması'ndan sonra yayımlanan adalet namelerden birinde seferlerin halk üzerinde yarattığı baskıdan söz edilmekte ve vergi toplayıcıların bu durumdan faydalanıp kendilerine çıkar sağlamak için bir takım faaliyetler yürüttükleri olayı yer almaktadır. Bu faaliyetler ise devletin bilgisi dışında halka ek mükellefiyet yüklemiştir (Tabakoğlu, 1985: 219).

İstanbul'da yaşamlarını sürdüren halkın sefalet içinde yaşamlarını sürdürmeleri ve para sıkıntısı çekmeleri bunun yanında işsizlerinin sayısının her geçen gün daha da artması 1730 ayaklanmasının sebeplerinden biri olmuştur. İstanbul'da bir yanda sefalet içinde yaşamlarını sürdürmeye çalışan büyük halk kitlesi, öte yanda ise zevk ve sefa içinde devlet ricali ve belli kimseleri karşı karşıya getirmiştir. Bütün bu olaylardan sonra Patrona Halil isyanı 28 Eylül 1730 tarihinde patlak vermiştir (Baykal, 1962: 3).

Devlet tarafından sancak-ı şerif açılarak asilere karşı gelmek için bütün Müslümanlardan yardım istenmiştir. Ayrıca ayaklanmaya katılanlara para vaat edilerek ayaklanmadan caydırılmaya çalışıldıysa da iki durumdan da eli boş dönülmüştür. 30 Eylül 1730 tarihinde neredeyse hiçbir direnme ile karşılaşmayan asiler amaçlarına ulaşmışlardır. İbrahim paşa ile birlikte bazı vezirler öldürülmüş ve İbrahim Paşanın mal varlığına el konulup bir kuruşuna el sürülmeden hazineye teslim edilmiştir. İbrahim Paşa ile iki damadının cesetleri öküz arabaları ile At Meydanı'na gönderilmiştir. III. Ahmed'in yerine I.Mahmud tahta geçirilmiştir. Ayrıca öldürülen vezirlerin mal varlıklarının hazineye teslim edilmesi ile her türlü çapulculuk ve halka zarar verici eylemlere kalkışanlar ağır bir şekilde cezalandırıldı ve ihtilalciler arasından böyle çıkan bazı kişiler hemen idam edilmiştir (İnal, 2007: 350; Aktan ve diğ., 2002: 17).

III. Ahmed'in yerine geçen I.Mahmud, Patrona Halil'i çağırıp isteklerini dinledi. Davete yüzlerce adamı ile icabet eden Patrona Halil halkı ezen vergilerin kaldırılmasından başka bir isteği olmadı ve kendisine yapılan 100.000 altın karşılığında herhangi bir yere gitmesi önerisini de geri çevirmiştir. Devlet esnafın isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Saraya ikinci kez çağrılan Patrona Halil, davete icabet edip saraya gelmiş fakat bu sefer askerleri saraya alınmamıştır. Önceden gizlice divana getirilip perdeler arkasında saklanan, cüssesinin iriliği ve kolunun acı kuvveti yüzünden pehlivan olarak anılan bir yeniçeri subayı gizlendiği perdenin arkasından çıkarak Patrona Halil'i sarayda öldürmüştür. Patrona Halil ile birlikte 18 kişi daha öldürülmüştür. Sarayın içinde silah sesleri duyan dışardaki asiler de canlarını kurtarmak için çareyi kaçmakta bulmuştur (Lamartine, 2011: 866; Afyoncu ve diğ., 2010: 216-218; Aktan ve diğ., 2002: 17).

4. KAVALALI ALİ PAŞA İSYANI

Mısır'ın iktidarının başında bulunan Kavalalı Mehmet Ali Paşa 1831'de Osmanlı Padişahı II. Mahmud'a karşı isyanının sebebi Osmanlı Devleti'ndeki siyasi kültürü değiştirmiştir. Mısır'a Vali olan Kavalalı Mısır'ı iç işlerinde serbest dışişlerinde Osmanlı devletine bağlı olmayı amaçlamış ve kendisinden sonra ise Mısır'ın yöneticiliğini çocuklarına bırakmayı amaçlamıştır. Kahire'ye yerleşen Kavalalı nihai amacı olan yani kendisinin ve kendi soyundan gelenlerin Osmanlı devleti tarafından daimi olarak tanınması için isyanı başlatmıştır. Kavalalı sadece padişaha isyan edip, padişahın topraklarını ele geçirmekle kalmayıp ele geçirdiği bölgelerde kendine ait yasaları uygulamaya koymuştur. Bu girişimler ve uygulamaya konulan yasalar Osmanlı açısından devleti temelinden yıkabilecek girişimler olarak görülmüştür. II. Mahmud'un ölmesi ve yerine Abdulmecid'in çıkması ile Kavalalı Mısır devletini kurma isteğinden vazgeçmiştir. Osmanlı Devleti, Kavalalı'ya Mısır Valiliği'ni ve bu makamını oğullarına bırakabilme hakkını tanıdıktan sonra Kavalalı, yeni padişaha karşı yükümlüklerini kabul etmiştir. Bu isyanın derinliklerinde Osmanlı Devletindeki köylünün yani vergi yükümlüsünün yüzyıllarca süren siyasi meşruiyetin yattığı görülmüştür (Hathaway, 2010: 179-199).

5. ATÇALI KEL MEHMET AYAKLANMASI

Bu ayaklanmanın sebebi; yerel yöneticilerin halka karşı kötü tutum ve davranışlarının yanı sıra artırdıkları vergilerdir. Bu ayaklanmaya Zeybekler, Yörükler ve şehir esnafı ortak hareket ederek ayaklanmıştır. Vatandaşların giderek artan bir şekilde ödediği avarız¹ ve salarinenin² yanı sıra, 1826 tarihinde kaldırılan yeniçerilerin yerine kurulan ordunun giderlerini finanse etmek için oluşturulan “Mensure Hazinesi”ne gelir olarak tahsis edilen verginin (İktisap Rüsumu) kapsamı genişletilmiştir. Bu verginin toplanmasında yaşanan yolsuzlukların yanına deneyimsizliklerin de eklenmesi halkın devlete karşı olan hoşnutsuzluklarını daha da artırmıştır (Gökbunar, 2004. 28-29). Aydın, Sığıla, Menteşe ve Saruhan sancaklarını yöneten İzmir Muhafızı komutanı Hasan Paşa Aydın ve çevresinin yönetimini görevlendirdiği mültezimler ve voyvodalara teslim etmiştir. Hasan Paşa’dan korkan halk voyvodaların baskısına ses çıkaramamıştır. Hasan Paşa’nın Akdeniz muhafızlığına atanması ve askerlerin savaştan dolayı şehir dışında bulunmaları şehirde bir otorite eksikliğinin doğmasına sebep olmuştur. 1829 yılında bu otorite eksikliğinden faydalanan Atçalı Kel Mehmed isyan etmiştir (Haykıran, 2008: 158). Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş dönemlerinde valiler, kadılar, ayanlar ve diğer yöneticilerin büyük bölümünün topluma zaman zaman kötü davranması ve buna paralel olarak kanunlar ile belirtilen miktarlardan daha fazla vergi tahsil etmeleri ve ayrıca yasal olmayan bazı vergiler toplamaları da halkın devlete olan nefretini daha da artırmıştır. Yöneticilerin bu kötü davranışları Atçalı Kel Mehmed Ayaklanması’nın ortaya çıkmasında en önemli nedenlerin başını çekmiştir (Gökbunar, 2004: 28-29). Atçalı Kel Mehmed, İzmir İktisap nazırına yazdığı mektupta amacının, devlete karşı gelmek değil, yöre halkının ve en alttaki yoksul halkın kimi insafsız yöneticiler ile gaddar ve zalim mültezimlerin şiddet ve baskısında kurtarmak olduğunu belirtmiştir (Başaran ve Haykıran, 2009: 160). Atçalı Kel Mehmet Ekim 1829’dan Aralık sonuna kadar yönetimi altında tuttuğu yerlerde savaş vergilerini kaldırmış, mültezimlerin topladıkları fazla vergileri kesmiş ve topladığı bu vergilerden arındırılmış vergilerin devletin hazinesine gitmesi için İzmir’e kaçan Aydın ihtisap müdürünü de geri çağırmıştır (Başaran ve Haykıran, 2009: 160). II. Mahmut Atçalı Kel Mahmut ayaklanmasını bastırmak için yıllardır bölgede hüküm sürmüş güçlü ayan ailelerini görevlendirmiştir. Bu ailelerin birliklerinden Nazilli yönünde kaçan Atçalı Kel

¹ Avarız, olağanüstü durumlarda ve bilhassa savaş dönemlerinde, savaş giderlerini finanse etmek için toplanılan bir vergidir ve Tanzimat Hayriye ile kaldırılmıştır.

² Salariye, emirler, vezirler ve diğer yöneticiler için toprak mahsullerinden alınan paydır.

Mehmet 1830 yılında yakalanarak öldürülmüştür (Başaran ve Haykıran, 2009: 163).

6. SONUÇ

Osmanlı Devletinde çeşitli nedenlerle vergi toplama yetkisi verilen kişi ve grupların vergi tahsilini gerçekleştirirken toplum üzerinde keyfi ve kendi çıkarları doğrultusunda baskı kurmaları halkın isyanlara karşı ayaklanmasına sebep olmuştur. 700 yıl hüküm sürmüş olan Osmanlı imparatorluğu kendi bünyesinde farklı dil, din, ırk vb. insan barındırmıştır. Adalet ve eşitlik ilkesine son derece önem göstermiştir. Aksi takdirde farklı dil, din, ırk, vb. insanları bir çatı altında toplamak ve yönetmek pek mümkün olamamaktadır. Özellikle vergide adalet ve eşitlik ilkesini hep ön planda tutmaya çalışmıştır. İnsanlık yerleşik hayata geçtikten sonra her toplulukta, boyda ve devlette olduğu gibi Osmanlı devletinde de vergi toplamak ile görevlendirilenler bu görevlerini suiistimal ederek topluma ağır vergiler yüklemişlerdir. Çeşitli dönemlerde padişahlar bu konu ile ilgili hassasiyetlerini dile getirmek için fermanlar yayınlamış olsalar da devletin zayıfladığı dönemlerde ağır ve adaletsiz vergilendirmelerin önüne geçememişlerdir.

Vergi ayaklanmaları ile Osmanlı Devleti yönetiminde ve toplumunda çok fazla değişikliğin meydana gelmesine sebep olmuştur. Bunlardan bazıları ise şunlardır: Celali ayaklanmaları sonucu, Osmanlı Devletinin toprak düzeni büyük ölçüde bozuldu ve ağır vergiler nedeniyle ile birlikte Büyük Kaçgun sırasında yerlerinden olan çiftçilerin toprakları mültezimlerin ya da yerel yöneticilerin eline geçmiştir. Ağır vergiler yüzünden borçlanan köylüler topraklarını tefecilere kaptırmışlardır. Tımar sistemi böylelikle bozulmuştur. Köylere boşatmalarından dolayı kentlere büyük göçler başlamıştır. Köylülerin köylerini yani tarım alanlarını terk etmesi ile üretim geriledi ve kıtlık tarım fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Celali isyanlarından dolayı on binlerce insan yaşamını yitirmiştir. Çok köyün harap edilmesi ve nüfuzsuz bırakılması devlet hazinesinde çok ciddi zararlara yol açmıştır. Celali isyanlarının 1603 yılından sonra şehirlere de sıçramıştır. Bundan dolayı pek çok şehir ve kasabada felaketlerin yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle evler, hanlar, dükkânlar ve hatta cami ile medreseler Celali'lerin çıkardıkları yangınlarda yerle bir olmuştur (İnal, 2007: 192).

16. yüzyılın sonlarından başlayarak devleti ciddi anlamda olumsuz etkileyen maddi sıkıntılar, yönetimi para bulma yollarına sevk etmiştir. Yönetim ise gittikçe ayrıntılı bir hal alan iltizam yöntemi ve yeni doğrudan vergiler gibi yaratıcı

yöntemler bulmaya ve siyasal yönden etkili olmanın yanında gittikçe gücünü yitirmiş tımarlı sipahileri besleyen eskiyen dirlik sistemini yeniden değerlendirerek alternatif yollar bulmaya zorlamıştır (Goffman, 2004: 150).

Asker sayısındaki artış (yeniçeri ve yardımcıları) ile artan hazine giderlerinin karşılanabilmesi amacıyla daha fazla vergi toplayabilmeleri için vergi toplayan devlet görevlilerine baskı yapılmıştır. Vergi toplayıcıların ve il ve ilçelerin yönetimi elinde bulunduranların hem kendi çıkarları için hem de devletin hazinesi için köylüyü haraca bağlarcasına ellerindeki paralarının alınması sonucu köylünün arazileri terk etmelerine sebep olmuştur. Halkın tarım arazilerini bırakması ile tımar sistemi bozulmuş ve yerini bir dizi yeni doğrudan alınan nakit vergiye ve iltizam yöntemine bırakmıştır.

Osmanlı Devleti'nde meydana gelen ayaklanmaların tamamını sadece vergi vb. ekonomik sebeplere bağlamak yanlış olur. Ayrıca bu isyanlara bakarak da Osmanlı Devleti'nin adaletten tamamen uzaklaşan bir yönetim şeklini benimsemesi anlamı taşımamaktadır. Fakat kendisine güç ve yetki verilenlerin bazılarının bu kendilerine verilen yetkileri kendi çıkarları için kullanarak suiistimal edenlerin de olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

Ahmet Tabakoğlu, “*Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*”, İstanbul Dergâh Yargıları: 117, Tarih Dizisi: 10, 1985.

Ali Rıza Gökbunar, “*Atçalı Kel Mehmed Ayaklanması: Vergiye Farklı Bir Başkaldırı Örneği*”, Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi. Cilt:11, Sayı: 1, 2004.

Ali Rıza Gökbunar, “*Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*”, Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi. Cilt:14, Sayı: 1, 2007.

Alphonse Lamartine De, Osmanlı Tarihi, Çeviren: Serhat BAYRAM, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011.

B. Sıtkı Baykal, Destari Salih Tarihi: Patrona Halil Ayaklanması Hakkında Bir Kaynak, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, No:117, Türk Tarih Kurum Basımevi, Ankara, 1962.

Bayram Kodaman, “*Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı: 16, 2007.

Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Özgür Saraç, “*Osmanlı Tarihinde Vergi İsyamları-II*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt: 8, Sayı: 1, 2002.

Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici & Özgür Saraç, “*Osmanlı Tarihinde Vergi İsyamları-I*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt: 7, Sayı: 2, 2002.

Çetin Yetkin, Türk Halk Hareketleri ve Devrimler, Milliyet Yayın A.Ş., 1.Baskı, 1980.

D. Hrand Andreasyon, “Bir Ermeni Kaynağına Göre Celali İsyamları”, 2017. <file:///C:/Users/sd%C3%BC%20iibf/Downloads/Bir%20Ermeni%20Kayna%C4%9F%C4%B1na%20G%C3%B6re%20Celali%20C4%B0syamlar%C4%B1.pdf>

Daniel Goffman, Osmanlı Dünyası ve Avrupa: 1300-1700, Çeviren: Ülkü Tansel, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.

Erdoğan Takmakçioğlu, Osmanlı İmparatorluğu’nda İsyamlar, Geçit Yayınevi, İstanbul, 2006.

Erhan Afyoncu, Ahmet Önal & Uğur Demir, Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri İsyamlar ve Darbeler. 1.Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010.

Erol Eren, Yönetim ve Organizasyon, Beta Yayınları 3. Baskı, İstanbul, 1996.

Faruk Sümer, “*Oğuzlar (Türkmenler): Tarikleri-Boy Teşkilat-Destanlar*”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları. Sayı: 170, 1972.

Fatma Acun, Celali İsyamları (1591-1611), 2017.

H. İbrahim İnal, Osmanlı Tarihi, Nokta Kitap, İstanbul, 2007.

Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), Çeviren: Ruşen Sezer, YKY, İstanbul, 2003.

http://www.academia.edu/29025471/Halil_%C4%B0nal%C4%B1k-Osman%C4%B1_%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu_Klasik_%C3%87a%C4%9F_1300-1600_.pdf

<http://www.e-tarih.org/sayfa.php?sayfa=1252797.1228026.4372956.0.0.php>

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c24/c240143.pdf> 06.03.2017,

<http://www.sadikerenler.com/upload/KALENDER%20%20%C3%87ELEBİ%20%20AYAKLANMASI.pdf> E.T: 05.03.2017.

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=381816> E.T: 07.03.2017.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, III. Cilt, I. Kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.

Jane Hathaway, Osmanlı İmparatorluğu'nda İsyan ve Ayaklanma, Çeviren: Deniz Berktaş, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010.

M. Kaçan Erdoğan, “*Karayazıcı, İsyani*”, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, 2003.

Mehmet Başaran, A. Sarıbey Haykırın, “*Osmanlı Merkezi Yönetimine Taşranın Direnişi: Atçalı Kel Mehmet Ayaklanması*”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt: 12, Sayı: 22, 2009.

Mustafa Akdağ, “*Celali İsyanlarının Başlaması*”, Ankara, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1243/14194.pdf> E.T: 22.03.2017: 10:20

Necdet Sevinç, Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü, 9. Baskı, İstanbul, 2010.

Sadık Erenler, Kalender Çelebi Ayaklanması (1526), <http://www.sadikerenler.com/upload/Baba%20%20Z%C3%BCnnun%20%20Aya%20klanmasi.pdf> E.T:

Sadık Erenler, “*Diyar-ı Horasan'dan Halk Ozanı Pir Sultan Abdal'a*” İçinde : V. Joseph Hammer, Osmanlı Devleti Tarihi, Çeviren: Mehmet Ata, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008.